Պ. Քրիստոնէաբար պարտի ներել, բայց աշխար[հ] /283b/*օրէն՝ խնդրել զվրէժ: Եթէ խնդրես զվրէժ, ոչ ոք մեղադրէ զքեզ, բայց անցանես զպատուիրանաւն Աստուծոյ եւ Յիսուսի, քանզի Աստուած ասաց, թէ* իմ է վր[է]ժխնդրութիւն[98] *եւ Քրիստոս պատուիրեաց, թէ* մի կալ հակառակ չարին[99], *եւ թէ* բարի արարէք ատելեացն ձերոց[100], *եւ թէ* դուք ոչ թողուցուք, ոչ թողցէ ձեզ Աստուած զ[յ]անձանս ձեր[101] *եւ այլ զբազումս, զորս դուն գիտես զամենայն առաւել, քան զիս: Եթէ թողուս եւ ներես զամենայն սրտէ քումմէ, ես այնպէս համարիմ, թէ դուն քանի որ կենդանի ես, կենդանի մարտիրոս ես, եւ յետ սատի յելանելույն մարտիրոսաց պսակաւն պսակելոց է զքեզ Աստուածն մեր:*

Հ. Ահայ քսան եւ չորս ամ եղեւ, որ չարչարեն զիս: Ես պատրաստ եմ ներել, բայց դուք ոչ դադարիք վնասելոյ: Արդ զինչ արարից՝ ոչ գիտեմ: Պօղոս առաքեալն, թէպէտ ոչ առաւ վրէժն իւր հակառակորդացն, բայց զանկատեց յաշակերտին, թէ այնիշ ումն հակառակ կացաւ, հատուցէ նմա Տէրն:

— Տես, խնդրեաց յԱստուծոյ, որ Աստուած առնու զվրէժն: Ես վերոյ գրեցի վասն իմ, թէ ապայ այսքան չարութիւն որ գործեաց, քանզի կամէյի գործել ընդ դէմ ձեզ եւ խնդրել վրէժ ի ձէնճ վասն ամենայն չարեացն ձերոց, զոր ի զուր վնասեցիք ինձ:

— Արդ, եթէ դուք այսուհետեւ դադարիք ի վնասելոյ ինձ եւ զամենայն վնասն, զորս ետուք ինձ եւ զզրկանքն, զորս արարիք, դարձուցանէք /284a/ *առ յիս, այնժամ ես դադարիմ եւ ոչ սկսիմ խնդրել զվրէժ: Բայց եթէ դուք ոչ դատրիք վնասելոյ ինձ եւ ոչ դարձուց[ա]նէք առ յիս իմ բարին, այնժամ խնդրեմ Ամենակալէն, որ առնու իմ վրէժն ի ձէնջ, եւ ես լինիմ անմեղ առաջի Աստուծոյ Տեառն իմոյ, ահաւասիկ ասացի ձեզ:*

Պ. Բարի չէ, զայտ բան քրիստոնէաբար ասացիր: Ունի՞ս այլ ինչ բան հարցանելոյ:

Հ. Ունիմ բազում ինչ բան հարցանելոյ, բայց տեսի, որ ոչ տաս ուղիղ պատասխան, քանզի քոյ ազգի օֆակն պահես եւ ոչ յայտնես զծակեալն նոցա, վասն այսորիկ հարկաւորեցայ լռել եւ այլ ոչ հարցանել: Տէր ընդ քեզ: Որպէս որ լսեցիր, պատմէ ձերոցն: Գիտեմ, որ կարգաւոր էյիր, ոչ յայտնեցիր զքեզ:

Պ. Կիցի այնպէս, մնաս բարօվ:

Հ. Երկնչիր խաղաղութեամբ եւ Տէր եղիցի ընդ քեզ:

Վերջ երկրորդ գրգիս:

98 Հմմտ. Հռոմ. ԺԲ 19, Եբր. Ժ 30

99 Հմմտ. Մատթ. Ե 39

100 Հմմտ. Մատթ. Ե 44

101 Հմմտ. Մատթ. Զ 15

ԿԱՐԷՆ ԻՒԶԲԱՇԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ես՝ Կարէն Նիկիտի Իւզբաշեանս, ծնուել եմ 1927 թ. Յունուարի 6-ին Թբիլիսիում: Յեղափոխութիւնից յետոյ հայրս՝ Նիկիտա (Մկրտիչ) Իւզբաշեանը՝ ծագումով շուշեցի, հաստատուել էր Թբիլիսիում՝ լինելով գործարանի տնօրէն եւ դասաւանդելով Պոլիտեխնիկ ինստիտուտում: 1930 թ. տեղափոխւում է Երեւան՝ ղեկավարելով տրամվայի շինարարութիւնը, միաժամանակ դասաւանդելով Երեւանի Պոլիտեխնիկ ինստիտուտում: Վախճանուել է Երեւանում 1961 թ.: Մայրս՝ Վարսենիկ Իւզբաշեանը՝ Թիֆլիսի Գայիանեան դպրոցի շրջանաւարտ, եղել է հայերէնի ուսուցչուհի: Վախճանուել է Լենինգրադում 1982 թ.:

Միջնակարգ կրթութիւնը ստացել եմ Երեւանում՝ աւարտելով Պուշկինի անուան ռուսական դպրոցը: 1943 թ. ընդունուել եմ Մոսկուայի՝ Բաումանի անուան Բարձրագոյն տեխնիկական ուսումնարանը: Երրորդ կուրսից թողել եմ այդ ուսումնարանը եւ ընդունուել Երեւանի Համալսարանի Պատմութեան ֆակուլտետ՝ հայ ժողովրդի պատմութեան բաժինը: 1948 թ. աւարտելով երկրորդ կուրսը՝ փոխադրուել եմ Լենինգրադի Համալսարանի Պատմութեան ֆակուլտետը՝ մասնագիտանալով բիւզանդագիտութեան ամբիոնին առընթեր: 1951 թ. աւարտել եմ Համալսարանը. աւարտական աշխատութիւնս նուիրուած է եղել պաւլիկեան շարժմանը Հայաստանում եւ Բիւզանդիայում:

Նոյն՝ 1951 թ. ընդունուել եմ ՀԽՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիայի ասպիրանտուրա եւ երեք տարով գործուղուել Լենինգրադ՝ ԽՍՀՄ ԳԱ Պատմութեան ինստիտուտի Լենինգրադի բաժանմունք: Աւարտելով ասպիրանտուրան 1954-ին՝ 1957 թ. պաշտպանել եմ դիսերտացիոն աշխատանքս՝ «Բիւզանդիան Խաչակրաց չորրորդ արշաւանքի նախօրեակին» թեմայով:

Համալսարանի եւ ասպիրանտուրայի տարիներին իմ հիմնական ուսուցիչները եղել են Մ. Վ. Լեւչենկոն եւ Ե. Է. Լիպշիցը: 1945 թ. սկսած անմիջական շփման մէջ եմ եղել Աշոտ Յովհաննիսեանի հետ: Աշոտ Յովհաննիսեանին, Սուրէն Երեմեանին, ձեռագրերի բնագաւառում՝ Լեւոն Խաչիկեանին, որոշ իմաստով նաեւ Յովսէփ Օրբէլուն դիտում եմ իբրեւ հայագիտութեան իմ ուսուցիչների:

1955 թ. անցել եմ աշխատանքի Մատենադարանում՝ որպէս ձեռագրական բաժնի վարիչ: Եթէ թեկնածուական աշխատութիւնս եղել է զուտ բիւզանդագիտական բնոյթի, ապա Մատենադարանում վերսկսել եմ թողածս ուղղութիւնը՝ հայբիւզանդական յարաբերութիւնների ուսումնասիրութիւնը քաղաքական, մասամբ մշակութային ոլորտում: Մատենադարանում ձեռնամուխ եմ եղել Արիստակէս Լաստիվերտցու Պատմութեան քննական բնագրի պատրաստմանը՝ գրաւոր մի յուշարձանի, որը կարեւորագոյն սկզբնաղբիւր է թէ՛ Հայոց, թէ՛ Բիւզանդիայի պատմութեան: Նոյն այդ տարիներին սկսել եմ

1 Մեր երախտագիտութիւնն ենք յայտնում երջանկայիշատակ հայագէտ-բիւզանդագէտի դստերը՝ Ելենա Կարէնի Իւզբաշեանին՝ 1989 թ. մեքենագրուած այս բնագիրը եւ նմանատիպ հեղինակային նիւթերը (այդ թւում գիտնականի կազմած սեփական աշխատանքների ցուցակները) մեզ տրամադրելու համար: Նշենք, որ այդ նիւթերի արխիւացումը կատարուել է ՀՀ ԳԱԱ Արեւելագիտութեան ինստիտուտի Քրիստոնեայ Արեւելքի բաժնի կաբինետում - *Խմբ.*:

© National Library of Armenia

զբաղուել հայ հնագրութեամբ՝ բառիս լայն իմաստով:

1958 թ. ակադ. Յովսէփ Օրբէլու հրաւէրով տեղափոխուել եմ Լենինգրադ եւ անցել աշխատանքի ԽՍՀՄ ԳԱ Արեւելագիտութեան ինստիտուտի Լենինգրադի բաժանմունքում: Բաժանմունքն ստեղծուել էր Յ. Օրբէլու ջանքերով. հիմնադիրը ծրագրել էր նաեւ կովկասագիտութեան վերածնունդը եւ համարել, որ իմ պատրաստութիւնը համապատասխանում է կովկասագիտական բաժնի ապագայ գործունէութեանը: Տեղափոխութիւնս հնարաւոր դարձրեց կրկին հաստատել Կովկասեան կաբինետը, որտեղ ես ստանձնեցի գիտական քարտուղարի, հետագայում՝ վարիչի պաշտօնը:

Յայսօր մնում եմ Արեւելագիտութեան ինստիտուտի Լենինգրադի բաժանմունքի աշխատակից՝ առաջատար գիտական աշխատողի պաշտօնով: Մերձաւոր Արեւելքի բաժնում վարում եմ պատմա-մշակութային ուսումնասիրութիւնների խումբը, որի հիմնական ուղղուածութիւնը կապուած է Քրիստոնեայ Արեւելքի հարցերի հետ:

Փոխադրուելով Լենինգրադ՝ շարունակել եմ զբաղուել նոյն այն հարցերով, ինչ որ եւ Մատենադարանում: 1962 թ. լոյս տեսած Արիստակէս Լաստիվերտցու Պատմութեան քննական բնագրի հիման վրայ պատրաստել եմ նրա ռուսերէն թարգմանութիւնը՝ ստուար առաջաբանով եւ ծանօթագրութիւններով, որը լոյս է տեսել 1968 թ.: Երկու աշխատութիւնների արդիւնքներն ամփոփուած են Բրիւսէլում կայացած 1973 թ. հրատարակութեան մէջ (ֆրանսերէն): Կազմել եմ Լենինգրադի տարբեր պահոցներում եղած հայ ձեռագրերի գիտական նկարագրութիւնը: Հայ-բիւզանդական յարաբերութիւններին նուիրուած ուսումնասիրութիւններիս խտացումը պարունակում է դոկտորական դիսերտացիաս՝ «Արիստակէս Լաստիվերտցու Պատմութիւնը եւ Բագրատունեաց շրջանի մայրամուտը» վերնագրով: Այդ աշխատութեան էական մասը հրատարակուած է «Բագրատունեաց շրջանի հայկական պետութիւնները եւ Բիւզանդիան IX-XI դդ.» աշխատութեան մէջ (ռուսերէն, 1988): Տասնեակ տարիներ զբաղուել եմ նաեւ գիտութեան պատմութեամբ. ինձ յաջողուել է յայտնաբերել Նիկողայոս Ադոնցին վերաբերող արխիւային փաստաթղթերը եւ դրանց հիման վրայ հրատարակել խոշորագոյն գիտնականի կենսագրութիւնը: Կարեւորութիւն եմ տալիս յատկապէս Յ. Օրբէլու կեանքին եւ գործունէութեանը նուիրուած աշխատութիւններիս (առանձին գրքերով՝ 1964, 1971, 1986, 1987), քանզի այնտեղ փորձ է արուած՝ մեկնաբանելու հայագէտ-արեւելագէտի ստեղծագործական եւ գիտա-կազմակերպչական աշխատանքը հնարաւորին չափ լայն ընդգրկումով: Գիտութեան պատմութեան հարցեր են արծարծուած նաեւ «Պաղեստինեան ընկերութիւն - պատմութեան դրուագներ» աշխատութեանս մէջ:

1989 թ. լոյս է տեսել ընթերցողների լայն շրջանակներին հասցէագրուած աշխատութիւնս՝ «Աւարայրի ճակատամարտից դէպի Նուարսակի պայմանադրութիւնը»: Դիմելով անմիջապէս սկզբնաղբիւրներին՝ փորձել եմ կազմել V դարի պատմութեան ու մշակոյթի ընդհանուր պատկերը՝ բացայայտելով հակասասանեան շարժումների էութիւնն ու ուղղուածութիւնը, բնութագրելով դարաշրջանի մշակոյթը, նրա առանձնայատկութիւնները եւ այն տեղը, որը գրաւում է այդ մշակոյթը Քրիստոնեայ Արեւելքի ողջ համակարգում:

Այսպիսով՝ աշխատութիւններս մեծ մասամբ նուիրուած են կա՛մ զուտ բիւզանդագիտական խնդիրներին, կա՛մ հայագիտութեան հարցերին՝ որքանով վերջիններս առնչւում են բիւզանդագիտութեան հետ՝ այդ տերմինի լայն ընդգրկումով:

Գիտական կեանքիս ողջ շրջանում զբաղուել եմ գիտա-կազմակերպչական

աշխատանքով՝ վարչական կամ հասարակական առումով: 1981 թ. ընտրուել եմ ԽՍՀՄ ԳԱ Ռուսական Պաղեստինեան ընկերութեան Լենինգրադի բաժանմունքի նախագահ: Բաժանմունքի հիմնական խնդիրները կապուած են Քրիստոնեայ Արեւելքի ուսումնասիրութեան հետ: Որպէս նախագահ եւ որպէս «Պալեստինսկիյ սբորնիկ»-ի պատասխանատու խմբագրի տեղակալ՝ ձգտում եմ ապահովել Լենինգրադի բաժանմունքի հաւատարմութիւնը աւանդական գիտական ուղուն:

Լենինգրադ տեղափոխուելուցս յետոյ դասաւանդել եմ Լենինգրադի համալսարանի Արեւելեան ֆակուլտետում եւ Երեւանի համալսարանի Պատմութեան ֆակուլտետում: Ղեկավարել եմ վեց ասպիրանտների աշխատանքներ. այժմ բոլորը գիտութեան թեկնածուներ են:

Մասնակցում եմ Լենինգրադի հայ համայնքի կեանքին, ընտրուել եմ Լենինգրադի՝ Հայ մշակոյթի բարեկամների ընկերութեան նախագահ: Ղարաբաղեան շարժումը խթան է հանդիսացել, որպէսզի պարբերաբար հանդէս գամ մամուլում կամ արձագանքեմ ռադիոյով ու հեռուստատեսութեամբ այսօրուայ հայ կեանքի հրատապ հարցերին՝ Լենինգրադում եւ Երեւանում:

Լենինգրադ, 12 Դեկտեմբերի, 1989:
Կ. Իւզբաշեան

ԿԱՐԷՆ ԻՒԶԲԱՇԵԱՆԻ (6.01.1927-5.03.2009) ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Պատրաստեց Ալ. Յակոբեանը, 06.2009, Երեւան)

ԳՐՔԵՐ (ՄԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԲՆԱԳՐԵՐ)

1. *Классовая борьба в Византии в 1180-1204 гг. и Четвертый крестовый поход*. Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1957
   [Рец.: **М. А. Заборов и М. М. Фрейденберг**. - "Византийский временник". Т. 15, 1959 (Москва), стр. 203-214]
2. **Иоаннэс Каменецкий**. *История Хотинской войны. Перевел с древнеармянского* **К. Н. Юзбашян**. Вступительная статья и примечания **А. С. Анасяна**. - "Историко-филологический журнал", 1958, N 2 (Ер.), стр. 258-286
3. *Պատմութիւն Արիստակիսի Լաստիվերտցւոյ*, Աշխատասիրութեամբ **Կ. Ն. Իւզբաշեանի**, Երեւան, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1963
   [Рец.: **Р. Б[артикян]**. - "Византийский временник". Т. XXV, 1964 (Москва), стр. 274; **M. Canard**, *Les deilemites dans l'Histoire d'Aristakès de Lastivert*. - "Revue des Études Arméniennes", NS, T. III, 1966 (Paris), pp. 466-469]
4. *Академик Иосиф Абгарович Орбели (1887-1961)*, Москва, "Наука", 1964
   [Рец.: **И. В. Мегрелидзе**. - "Историко-филологический журнал", 1964, N 3 (Ер.), стр. 170-172]
5. *Повествование вардапета Аристакэса Ластивертци*. Перевод с древнеармянского, вступительная статья, комментарий и приложения **К. Н. Юзбашяна**. Москва, "Наука", 1968
   [Рец.: **Գ. Մանուկեան**, - «Բանբեր Երեւանի համալսարանի», 1970, թիւ 3, էջ 236-241; **А. П. Новосельцев**. - "Византийский временник". Т. 31, 1971 (Москва), стр. 197-199; **Г. Г. Литаврин**. - "Народы Азии и Африки", 1972, N 1 (Москва), стр. 206-208]
6. *Ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբէլի*, Երեւան, «Հայաստան», 1971
7. **Егишэ**. *О Вардане и войне Армянской*. Перевод с древнеармянского акад. **И. А. Орбели**. Подготовка к изданию, предисловие и примечания **К. Н. Юзбашяна**, Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1971
8. **Aristakès de Lastivert**. *Résit des maleurs de la nation arménienne*. Traduction francais

© National Library of Armenia

d'après l'édition de **K. Yuzbachian**, Bruxelles, 1973

9. *"Повествование" Аристакэса Ластивертци и закат "эпохи Багратидов"*. Автореф. дисс. докт. ист. наук, Ленинград, 1975
10. *Академик Иосиф Абгарович Орбели, 1887-1961.* Издание второе, дополненное, Москва, "Наука", 1986
11. *Ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբէլի*, Երեւան, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1987
12. *Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX-XI вв.*, Москва, "Наука", 1988 [Рец.: **В. П. Степаненко.** - "Историко-филологический журнал", 1990, N 2 (Ер.), стр. 223-226; **В. А. Арутюнова-Фиданян.** - "Византийский временник". Т. 52, 1991 (Москва), стр. 285-288]
13. Աւարայրի ճակատամարտից դէպի Նուարսակի պայմանադրութիւնը, Երեւան, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1989
14. *Потомки Хайка. Очерк истории и культуры Армении с древнейших времен до становления Третьей республики*, Ер., Изд. "Армянская Энциклопедия", 1998 [соавторы: **Г. Саркисян, К. Худавердян**]
15. *Ոսկեդարի վերջին աստղը՝ Ղազար Փարպեցի*, - Վաղարշապատ-Ս.Էջմիածին, 1999 [Ս. Մեսրոպ Մաշտոց դպրատուն. Մատենաշար թիւ 3]
16. *Армянская эпопея V века. От Аварайтской битвы к соглашению в Нуарсаке.* **Елишэ.** *Слово о войне Армянской.* Перевод с древнеармянского акад. **И. А. Орбели.** Новая редакция **К. Н. Юзбашяна** (стр. 189-344), Москва, Издательский дом "XXI век - Согласие", 2001
17. *Введение в арменистику. Учебное пособие.* Санкт-Петербург, Изд. Санкт-Петербургского университета, 2003

    [Рец.: **Գ. Մուրադեան**, *Կ. Ն. Իւզբաշեան, Հայագիտութեան ներածութիւն. Ուսումնական ձեռնարկ, Ս. Պետերբուրգի համալսարանի հրատարակչութիւն, 2003*, - «Հանդէս ամսօրեայ», ՃԺԸ. տարի, Վիեննա-Երեւան, 2004, էջ 501-504]
18. *Աւարայրի ճակատամարտից դէպի Նուարսակի պայմանադրութիւնը*, Երկրորդ, վերանայուած հրատարակութիւն՝ **Կ. Մուրադեանի** եւ **Պ. Մուրադեանի** խմբագրութեամբ, Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ հրատ., 2005
19. *Армянские рукописи в Петербургских собраниях. Каталог.* - "Православный Палестинский сборник". Вып. 41 (104), Санкт-Петербург, Изд-во «Дмитрий Буланин», 2005, стр. 1-344

    [Рец.: **Պ. Մուրադեան**, *Հայկական ձեռագրական հաւաքածոներ Ռուսաստանում եւ Եղիշէի Պատմութեան մի պատառիկ*, - «Հանդէս ամսօրեայ», ՃԻ. տարի, Վիեննա-Երեւան, 2006, էջ 53-62]
20. *Հայագիտութեան ներածութիւն. Ուսումնական ձեռնարկ*, Երեւան, «Նոյեան տապան» («Ոտենի» հայագիտական մատենաշար. Ա), 2006

ՏՊԱԳՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

1. *De la lange parlée à la lange écrite. Histoire de l'invention de l'alphabet arménien.* (Coauteur: **Jean-Pièrre Mahé**). - Paris
2. **Елишэ.** *Слово о войне Армянской.* **Лазар Парпеци.** *История.* Переводы с древнеармянского акад. **И. А. Орбели** и **К. Н. Юзбашяна.** Подготовка к изданию, предисловия и примечания **К. Н. Юзбашяна.** - Москва - Санкт-Петербург
3. *Ղարաբաղի երազը.* Յուշեր. - Երեւան

ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ, ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԹԵԶԵՐ

1. *Պետական Մատենադարանի հայերէն ձեռագրերի հաւաքածոյի անը 1955 թուականին*, - «Բանբեր Մատենադարանի», թիւ 3, 1956 (Երեւան), էջ 231-237
2. *К истории павликианского движения в Византии в IX в.* - "Вопросы истории религии и атеизма", 1956. N 4 (Москва), стр. 246-279
3. *Тондракитское движение в Армении и павликиане.* - "Известия АН Арм. ССР", 1956, N 9 (Ер.), стр. 31-44
4. *Новые поступления Государственного Матенадарана.* - "Вопросы истории", 1957, N 4 (Москва), стр. 189-190 [соавтор: **Л. С. Хачикян**]
5. *Արիստակէս Լաստիվերտցու «Պատմութեան» մէկ տարընթերցուածքի մասին՝ վռանգը եւ ոչ փռանկը*,- «Բանբեր Մատենադարանի», թիւ 4, 1958 (Երեւան), էջ 77-82

6. *Армянский перевод "Антиохийских ассиз".* - "Вестник Матенадарана", N 4, 1958 (Ер.), стр. 329-375 [соавтор: **А. А. Паповян**]
7. *"Варяги" и "прония" в сочинении Аристакеса Ластивертци.* - "Византийский временник". Т. XVI, 1959 (Москва), стр. 14-28
8. *Դեյլմիկները Արիստակէս Լաստիվերտցու «Պատմութեան» մէջ*, - «Բանբեր Մատենադարանի», թիւ 5, 1960 (Երեւան), էջ 307-311
9. *Дейлемиты в "Повествовании" Аристакэса Ластивертци.*- "Палестинский сборник". Вып. 7 (70), 1962 (Москва), стр. 146-151
10. *Նիկողայոս Ադոնցի գիտական ժառանգութիւնը*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1962, թիւ 4 (Երեւան), էջ 115-128
11. *Հայագիտական հրատարակութիւններ օտար լեզուներով*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1963, թիւ 3 (Երեւան), էջ 325-327
12. *К истории тюркских набегов на Армению в XI в.*- "Палестинский сборник". Вып. 13 (76), 1965 (Москва), стр. 144-159 [соавтор: **С. Г. Агаджанов**]
13. *Բիւզանդագիտական համաշխարհային XIII կոնգրեսը Օքսֆորդում*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1966, թիւ 4 (Երեւան), էջ 297-300
15. *Внешнеполитическое и внутреннее положение Византии в конце XII в. Четвертый крестовый поход и захват Константинополя.* - Раздел в кн.: "История Византии". Т. II (глава 14), Москва, "Наука", 1967
16. *Греческая надпись патрикия Григория KHXKATZI (1006/1007 г.) и проблема авторства "Стратегикона".* - В кн.: "Эллинистический Ближний Восток, Византия и Иран - история и филология". Сборник в честь Н. В. Пигулевской, Москва, "Наука", 1967, стр. 113-120
17. *К происхождению имени "павликиане".* - В кн.: "Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока. V годичная научная сессия ЛО ИВАН СССР". Автоаннотации и краткие сообщения, Москва, Гл. редакция восточной литературы изд-ва "Наука", 1969, стр. 81-84
18. *Н. Адонц и его книга "Армения в эпоху Юстиниана".* - В кн.: **Н. Адонц**, Армения в эпоху Юстиниана. Издание второе, Ер., 1971, стр. 3-20
19. *Анийская рукопись 1298 г.* - "Вестник Ереванского университета", 1971, N 2 (Ер.), стр. 77-94
20. *К происхождению имени "павликиане".* - В кн.: "Византийские очерки. Труды советских ученых к XIV конгрессу византинистов", Москва, "Наука", 1971, стр. 213-235
21. *Экскуссия в армянской надписи 1051 г.* - "Палестинский сборник". Вып. 23 (86), 1971 (Ленинград), стр. 104-113
22. *Բիւզանդագիտական IX համամիութենական նստաշրջանը (Երեւան, 1971)*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1971, թիւ 3 (Երեւան), էջ 298-299
23. *Некоторые проблемы изучения армяно-византийских отношений.* - "Вестник общественных наук", 1971, N 3 (Ер.), стр. 36-45
24. *Introduction bibliographique à l'histoire du droit et à l'ethnologie juridique. Droit arménien.* Centre d'Histoire et d'Ethnologie juridique, Bruxelles, 1972
25. *Ղազար Փարպեցու Պատմութեան նորայայտ պատառիկը*, - «Բանբեր Մատենադարանի», թիւ 11, 1973 (Երեւան), էջ 7-32 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
26. *Фотий о происхождении имени "павликиане".* - "Вестник общественных наук", 1973, N 8 (Ер.), стр. 87-90
27. *К хронологии правления Гагика I Багратуни.* - В кн.: "Античная древность и средние века". Вып. 10, Свердловск, 1973, стр. 195-197
28. *Армянские и грузинские источники.*- Раздел в кн.: "Корпус древнейших источников по истории народов СССР", Москва, "Наука", 1973, стр. 52-62
29. *L'administration byzantine en Arménie aux Xe-XIe siècles.* - "Revue des Études Arméniennes", NS, T. X, 1973-1974 (Paris), pp. 139-183
30. *Photios sur l'origine du nom "Pauliciens".* - "Revue des Études Arméniennes", NS, T. X, 1973-1974 (Paris), pp. 185-188
31. *Памятные записи армянских рукописей.* - "Литературная Армения", 1973, N 9 (Ер.), стр. 49-59

© National Library of Armenia

32. *Завещание Евстафия Воилы и вопросы фемной администрации "Иверии".* - "Византийский временник". Т. 36, 1974 (Москва), стр. 73-82
33. *Ռոմանոս Լակապէնոս կայսեր անյայտ հասցէատէրը*, - «Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների», 1974, թիւ1 (Երեւան), էջ 35-44
34. *Արոնց Նիկողայոս*, - «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հտ. 1, Երեւան, 1974, էջ 77
35. *«Բագրատունեաց շրջանի» Հայաստանը՝ միջազգային իրաւունքի տեսանկիւնից*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1975, թիւ 1 (Երեւան), էջ 33-53
36. *"Эскуриальский тактикон" - новый византийский источник по истории Армении.* - "Вестник общественных наук", 1975, N 5 (Ер.), стр. 91-98
37. *Արիստակէս Լաստիվերտցի*, - «Հայ մշակոյթի նշանաւոր գործիչները. V-XVIII դարեր», Երեւան, Երեւանի համալսարանի հրատ., 1976, էջ 212-222
38. *Արիստակէս Լաստիվերտցի*, - «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հտ. 2, Երեւան, 1976, էջ 62
39. *Архитектурная тема в армянской средневековой историографии.* - «Հայ արուեստին նուիրուած Միջազգային երկրորդ գիտաժողով», Զեկուցումների ժողովածոյ, հտ. III, Երեւան, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1978, էջ 25-37
41. [Նոյնը՝ *Архитектурная тема в армянской средневековой историографии.* - "II международный симпозиум по армянскому мскусству" [Отдельный оттиск доклада (20 стр.)], Ер., 1978]
41. *Грузинские послы в Ани в 1045 г.*- В кн.: "Византийские этюды", Тбилиси, 1978, стр. 156-160
42. *Скилица о захвате Анийского царства в 1045 г.* - "Византийский временник". Т. 40, 1979 (Москва), стр. 76-91
43. *Арменоведческий симпозиум в Ленинграде.* - "Историко-филологический журнал", 1979, N 3 (Ер.), стр. 290-293
44. *Новые материалы для изучения византийской администрации в Армении и Грузии в XI в.* - "Кавказ и Византия". Вып. 2, Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1980, стр. 68-72
45. *Давид Непобедимый и его время.* - "Вопросы истории", 1980, N 5 (Москва), стр. 101-110
46. *Երուանդ Տէր-Մինասեանի գիտական ժառանգութիւնը (Ծննդեան 100-ամեակի առթիւ)*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1980, թիւ 1 (Երեւան), էջ 87-95
47. *Новая попытка истолковать происхождение армянского алфавита: открытие или заблуждение?* - "Историко-филологический журнал", 1982, N 1 (Ер.), стр. 177-184
48. *Аристакес Ластивертци.* - В кн.: "Видные деятели армянской культуры (V-XVIII века)", Ер., Изд. Ереванского университета, 1982, стр. 177-187
49. *Словарь языка руштуни в армянской рукописи из собрания Института востоковедения АН СССР.* - В кн.: "Международный симпозиум по армянскому языкознанию. Ереван, 21-25 сентября 1982", Тезисы докладов, Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1982, стр. 124-126
50. *От редактора.* - В кн.: **И. А. Орбели.** Фольклор и быт Мокса. Предисловие **Р. Р. Орбели.** Отв. редактор **К. Н. Юзбашян,** Москва, Гл. редакция восточной литературы изд-ва "Наука", 1982, стр. 3-4
51. *Ղազար Փարպեցի*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1983, թիւ 4 (Երեւան), էջ 179-193
52. *Ե՞րբ է սկսուել Վահան Մամիկոնեանի ղեկավարած ապստամբութիւնը*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1984, թիւ 1 (Երեւան), էջ 95-101
53. *Հայ-վրացական ապստամբութիւնը սասանեան իշխանութեան դէմ (482-484 թթ.)*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1985, թիւ 1 (Երեւան), էջ 47-63
54. *Направленность армянской культуры и вероотступничество.* - В кн.: "Четвертый международный симпозиум по армянскому искусству. Ер., 11-17 сентября 1985 г. Тезисы докладов", Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1985, стр. 314-315
55. [Նոյնը՝ *Armenian Culture and apostasy.* - "The Fourth International Symposium on Armenian Art. Yerevan, September 11-17, 1985". Theses of reports. Yerevan, Publishing

House Academy of Sciences Arm. SSR, 1986, pp. 390-391]
56. *Столетие Российского Палестинского общества.* - "Палестинский сборник". Вып. 28 (91), 1986 (Ленинград), стр. 3-9 [соавтор: **Е. Н. Мещерская**]
57. *Хронология армяно-грузинского восстания против Сасанидов в конце V в.* - "Палестинский сборник". Вып. 28 (91), 1986 (Ленинград), стр. 51-55
58. *Օրբէլի Յովսէփ Աբգարի*, - «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հտ. 12, Երեւան, 1986, էջ 584-585
59. *Հեղինակի կերպարը միջնադարեան հայ գրականութեան մէջ*, - «Հայ միջնադարեան գրականութեանը նուիրուած միջազգային գիտաժողով. Երեւան, 15-19 Սեպտեմբերի, 1986», Զեկուցումների դրոյթներ, Երեւան, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1986, էջ 149
60. [Նոյնը՝ *Образ автора в средневековой армянской литературе (преимущественно, историографии).* - В кн.: "Международная конференция по средневековой армянской литературе. Ер., 15-19 сентября 1986". Тезисы докладов", Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1986, стр. 230;
61. *L'image de l'auteur dans la littérature arménienne médiévale.* - "International Conference of Armenian medieval Literature. Yerevan, September 15-19, 1986". Theses of reports. Yerevan, Publishing House Academy of Sciences Arm. SSR, 1986, pp. 268-269]
62. *Русский Археологический институт в Константинополе (к 90-летию со дня основания).* - "Палестинский сборник". Вып. 29 (92), 1987 (Ленинград), стр. 3-12 [соавторы: **С. А. Ершов, Ю. А. Пятницкий**]
62. *Յովսէփ Օրբէլին որպէս հայագէտ*, - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1985, թիւ 1 (Երեւան), էջ 11-22
63. *Армянские рукописи.*- В кн.: "Рукописная книга в культуре народов Востока". Очерки. Кн., I, Москва, "Наука", 1987, стр. 145-175
64. *К истолкованию надписей византийских правителей Ани (XI в.).* - "Кавказ и Византия". Вып. 6, Ер., Изд. АН Арм. ССР, 1988, стр. 72-87
65. *Собирательный образ переписчика в колофонах армянских рукописей.* - В кн.: "Литература и искусство в системе культуры", Москва, "Наука", 1988, стр. 69-75
66. *Quelques observations sur l'identité arménienne en Cilicie,* - Actes du Colloque "Les Lusignans et l'Outre Mer" - Poitiers-Lusignan, 20-24 octobre 1993, pp. 293-300
67. *Le destin de l'alphabet de Daniēl en Arménie.* - "Revue des Études Arméniennes", NS, T. 25, 1994-1995 (Paris); pp. 171-181
68. *Le Caucase et les Sassanides.* - "Il Caucaso: Cerniera fra Culture dal Mediterraneo alla Persia (secoli IV-XI)". Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo. XLIII, Spoleto, 1996, pp. 143-167
69. *L'universalisme dans l'historiographie médiévale [arménienne].* - "Arménie entre Orient et Occident. Trois mille de civilisation". Sous la direction de Raymond H. Kévorkian, Paris, 1996, pp. 65-70
70. *Les titres byzantins en Arménie.* - "L'Arménie et Byzance. Histoire et Culture", Publications de la Sorbonne. Série "Byzantina Sorbonensia" - 12, Paris, 1996, pp. 213-221
71. Նախանձ *in the letter of Łazar P'arpec'i,* - "Armenian Perspectives. 10th Anniversary Conference of the Association Internationale des Études Arméniennes". School of Oriental and African Studies. Edited by Nicholas Awde. CURAZON - Caucasus World series, Richmond-London, 1997, pp. 59-60, 380-381, 430-431
72. *L'amertume de Łazar P'arpec'i.* - "From Byzantium to Iran. Armenian Studies in Honour of Nina G. Garsoïan". Edited by Jean-Pièrre Mahé, Robert W. Thomson. Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1997, pp. 325-340
73. *Отступники от христианства в политической жизни Армении IV-V вв.* - "Восток", 1998, N 1 (Москва), стр. 108-117
74. *Sur la véracité du nom de P'awstos Buzand.* - «Հանդէս ամսօրեայ», ԾԺԴ. տարի, Վիեննա, Մխիթարեան հրատարակչատուն, 2000, էջ 99-118
75. *Палестинское общество - страницы истории.* - "Исторический вестник". Вып. 1, Москва-Воронеж, 2000, вып. 2, Москва-Воронеж, 2001

© National Library of Armenia

76. *Албания Кавказская: Политическая история; Албанская Церковь.* - "Православная энциклопедия". Т. 1, Москва, Церковно-научный центр "Православная энциклопедия", 2000, стр. 455-459 [соавтор: **А. Ю. Казарян** (но статья не подписана)]
77. *Армянская Апостольская Церковь.* - "Православная энциклопедия". Т. 3, Москва, Церковно-научный центр "Православная энциклопедия", 2001, стр. 329-340 [соавтор: **А. А. Бозоян**]
78. *Иешу Стилит об армянском восстании против Сасанидов.* - "Христианский Восток", НС. Т. 3 (IX), 2002 (Санкт-Петербург-Москва)
79. *Կորիւն եւ Մաշտոցի Վարքը*, - Յառաջաբան՝ «Կորիւն, *Վարք Մեսրոպայ վարդապետի*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Ա, Ե. դար, Անթիլիաս, 2003, էջ 227-228 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
80. *Փաւստոս Բուզանդի «Պատմութիւն Հայոց»-ը*, - Յառաջաբան՝ «**Փաւստոս Բուզանդ**, *Պատմութիւն Հայոց*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Ա, Ե. դար, Անթիլիաս, 2003, էջ 275 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
81. *Եղիշէ եւ «Բան վասն Հայոց պատերազմի»*, - Յառաջաբան՝ «**Եղիշէ**, *Վասն Վարդանայ եւ Հայոց պատերազմին*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Ա, Ե. դար, Անթիլիաս, 2003, էջ 517-520 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
82. *Ագաթանգեղոսը եւ առաջին «Հայոց պատմութիւն»-ը*, - Յառաջաբան՝ «**Ագաթանգեղոս**, *Պատմութիւն Հայոց*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Բ, Ե. դար, Անթիլիաս, 2003, էջ 1291-1294 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
83. *Մովսէս Խորենացի եւ իր «Պատմութիւն Հայոց»-ը*, - Յառաջաբան՝ «**Մովսէս Խորենացի**, *Հայոց պատմութիւն*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Բ, Ե. դար, Անթիլիաս, 2003, էջ 1739-1742 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
84. *Ղազար Փարպեցի եւ իր «Պատմութիւն Հայոց»-ը*, - Յառաջաբան՝ «**Ղազար Փարպեցի**, *Պատմութիւն Հայոց*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Բ, Ե. դար, Անթիլիաս, 2003, էջ 2199-2200 [հեղինակակից՝ **Պ. Մուրադեան**]
85. *Սեբէոսը եւ իր «Պատմութիւն»-ը.* - Յառաջաբան՝ «**Սեբէոս**, *Պատմութիւն*», - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Դ, Է. դար, Անթիլիաս, 2005, էջ 451-452
86. *Մաշտոցի գործունէութեան քաղաքական բաղադրիչը*, - «Հայ գրերի գիւտի եւ Ամարասի դպրոցի հիմնադրման 1600-ամեակին նուիրուած կրթական միջազգային գիտաժողով. Յունիսի 2-5-ը, 2005 թ., Ստեփանակերտ-Ամարաս», Զեկուցումների դրոյթներ, Երեւան, 2005, էջ 4-6
87. *Առաջին հայագիր մտաւորականները*, - «Միջազգային գիտաժողով՝ նուիրուած Հայոց գրերի գիւտի 1600-ամեակին», Զեկուցումների դրոյթներ, Երեւան, 2005, էջ 78-79
88. *Առաջին հայագիր մտաւորականները. Մաշտոց Վարդապետ եւ հայ գրերի ստեղծումը*, - «Միջազգային գիտաժողով՝ նուիրուած Հայոց գրերի գիւտի 1600-ամեակին. Երեւան, 12-17 սեպտեմբերի, 2005 թ.», Զեկուցումների ժողովածոյ, Երեւան, 2006, էջ 99-111

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. *Նոր ուսումնասիրութիւն Պաւլիկեան շարժման մասին* [**Ստ. Մելիք-Բախշեան**, *Պաւլիկեան շարժումը Հայաստանում*, Երեւան, 1954], - «Տեղեկագիր [ՀԽՍՀ ԳԱ]», 1954, թիւ 10 (Երեւան), էջ 87-96 [հեղինակակից՝ **Հ. Բարթիկեան**]
2. **С. Т. Мелик-Бахшян**, *Павликианское движение в Армении*, Ер., 1954 [на арм. яз.]. - "Вопросы истории", 1955, N 1 (Москва), стр. 158-162
3. *Ա. Գ. Աբրահամեան, Հայ գրի ու գրչութեան պատմութիւն*, Երեւան, 1958, - «Տեղեկագիր [ՀԽՍՀ ԳԱ]», 1959, թիւ 11 (Երեւան), էջ 115-123
4. **А. С. Анасян**, *Армянская библиология V-XVIII вв., I.* Ер., 1958 [на арм. яз.]. - "Известия АН СССР. Отделение литературы и языка". Т. 19. Вып. 6, 1960 (Москва), стр. 540-542
5. *Вопросы византиноведения на страницах "Вестника Матенадарана".* - "Византийский временник". Т. XVII, 1960 (Москва), стр. 236-240

6. **А. П. Базиянц**, *Лазаревский институт восточных языков (Исторический очерк)*, Москва, 1959. - "Народы Азии и Африки", 1961, N 3 (Москва), стр. 228
7. **N. G. Garsoïan**, *The Paulician Heresy*, The Hague-Paris, 1967. - «Պատմա-բանասիրական հանդէս», 1968, թիւ 4 (Երեւան), էջ 243-248
8. **N. Garsoïan**, *The Paulician Heresy*, The Hague-Paris, 1967. - "Revue des Études Arméniennes", NS, T. VI, 1969 (Paris), pp. 421-426
9. **N. Adontz**, *Armenia in the Period of Justinian*. Translated with partial revisions... by **N. G. Garsoïan**, Louvain, 1970. - "Палестинский сборник". Вып. 23 (86), 1971 (Ленинград), стр. 196-197
10. **А. Н. Тер-Гевондян**, *Новая арабская редакция Агафангела (Арабский текст и исследование)*, Ер., 1968 [на арм. яз.]. - "Народы Азии и Африки", 1972, N 1 (Москва), стр. 208-210 [соавтор: **П. А. Грязневич**]
11. **J. Laurent**, *Études d'histoire arménienne*. Louvain, 1971. - "Византийский временник". Т. 36, 1975 (Москва), стр. 208-209
12. *The Teaching of St. Gregory*. Translation and Commentary by **R. W. Thomson**. - "Византийский временник". Т. 36, 1975 (Москва), стр. 209-210
13. *Հայ ժողովրդի պատմութիւն*, հտ. I, Երեւան, 1971, - «Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների», 1973, թիւ 1 (Երեւան), էջ 101-106
14. ***Константин*** *Порфирородный, Перевод с оригинала, предисловие и примечания Р. М. Бартикяна (Византийские источники. II), Ер., 1970 [на арм. яз.]*. - "Византийский временник". Т. 37, 1977 (Москва), стр. 263-268
15. **J. Darrouzès**. *Deux lettres inédites de Photius aux Arméniens*.- "Revue des Études Byzantines", T. XXIX, 1971. - "Византийский временник". Т. 38, 1977 (Москва), стр. 246-248
16. **А. П. Каждан**. *Армяне в составе господствующего класса Византийской империи в XI-XII вв.* Ер., 1975, - "Византийский временник". Т. 39, 1978 (Москва), стр. 236-240
17. *Новая книга об И. А. Орбели.* - "Мацне", 1985, N 1 (Тбилиси)
18. *«Մաշտոց» մենագրութեան մասին*, - «Երեւանի համալսարան. Գիտա-ինֆորմացիոն հանդէս», 1985, թիւ 1 (51) (Երեւան), էջ 19-23
19. *Византийский земледельческий закон.* Текст, исследование, комментарий подготовили **Е. Э. Липшиц, И. П. Медведев, Е. К. Пиотровская**. Ленинград, 1984. - "Палестинский сборник". Вып. 29 (92), 1987 (Ленинград), стр. 176-179
20. *К изучению истории Кавказской Албании (по поводу книги Ф. Мамедовой «Политическая история и историческая география Кавказской Албании»).* - "Историко-филологический журнал", 1987, N 3 (Ер.), стр. 166-189 [соавторы: **А. А. Акопян, П. М. Мурадян**]
21. [Переизд. в кн.: **П. М. Мурадян**, *История - память поколений (Проблемы истории Нагорного Карабаха)*, Ер., 1990, стр. 14-37]
22. *Ամերիկեան հայագիտութիւնը Ա. Այվազեանի դատաստանի առջեւ*. - «Հայաստանի հանրապետութիւն» օրաթերթ, 16 Հոկտեմբեր 1999 (Երեւան), էջ 5

ԻՐ ՄԱՍԻՆ

1. **Ա. Յակոբեան**, *Իւզբաշեան Կարէն Նիկիտի*, - «Հայկական սովետական հանրագիտարան», հտ. 8, Երեւան, 1982, էջ 130
2. *Իւզբաշեան Կարէն Մկրտչի*, - «Հայկական համառօտ հանրագիտարան: Զորս հատորով», հտ. 3, Երեւան, 1999, էջ 823
3. **А. Л. Хосроев, М. С. Смелова**, *К 80-летию со дня рождения Карена Никитича Юзбашяна..* - "Византийский временник". Т. 67 (92), 2008 (Москва), стр. 301-304

© National Library of Armenia